

Ольга
Гомілко

XXIII СВІТОВИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНГРЕС

XXIII Світовий філософський конгрес, який тривав цьогогоріч 4—10 серпня в Афінах, можна вважати подією 2013 року. Вибір Греції як місця його проведення має символічне значення, адже тут започаткувалися філософія, освіта і той цивілізаційний вибір, який називають Європою. 2013 року виповнюється 2400 років з моменту заснування Академії Платона, першої у світі інституції вищої освіти. Впродовж усього існування аж до її закриття 529 року єдиною метою Академії було культивування розуму як божественної риси людини. Відданість античної філософії справі розуму в zasadничила ідею Європи як *історичну телеологію нескінченної мети розуму*. Ця ідея є фундаментально невичерпною. Постійне її переосмислення визначає одне з важливих завдань філософської думки. XXIII Світовий філософський конгрес в Афінах — це звіт про його виконання.

Конгреси проводить кожні п'ять років Міжнародна федерація філософських товариств (FISP) — найвища неурядова Всесвітня організація з філософії. Її було створено 1948 року, а її головною метою є безпосереднє сприяння розвитку професійних відносин між філософами всіх країн. Україну у FISP репрезентує Український філософський фонд — найбільша громадська організація філософів в Україні, що об'єднує їх у прагненні до взаємодії та професійного вдосконалення. Президента FISP обирають на з'їзді щоп'ять років. Цього року в Афінах новим президентом обрано професора Дермота

Морана (Dermot Moran), відомого ірландського філософа. В інтерв'ю «Euronews» у день відкриття конгресу він висловив думку, що «сучасне європейське суспільство у своїх найкращих проявах намагається бути раціональним і досконалим суспільством, яке поважає відмінності інших. Сильна Європа вимагатиме переосмислення того, що є сенсом нашої європейської ідентичності». Питання цивілізаційної долі Європи стало одним із ключових на Конгресі.

Понад три тисячі філософів з усього світу приїхали до столиці Греції. Учасників Конгресу з України було небагато (вдалося зустріти І. Предборську, А. Карася, О. Александрову, В. Фокіну та ін.), якщо порівнювати з кількістю представників таких країн, як Китай, Росія чи Греція. Так, китайську делегацію становили не тільки відомі філософи (зокрема, професор Ту Веїмінг / Tu Weiming, директор Інституту передових гуманітарних студій при Пекінському університеті, професор Гарвардського університету; він став президентом організаційного комітету наступного конгресу в Пекіні), а й студенти та аспіранти. Варто зазначити, що участь у такого масштабу наукових заходах дає змогу не лише почути багато нових та різних думок, але головне — відчути себе причетним до світової філософської спільноти. Атмосфера Конгресу сприяла цьому. Грецький організаційний комітет Конгресу подбав про те, щоб упродовж тижня філософія стала способом життя як учасників Конгресу, так і всього міста. Афіни повернули своє античне минуле: життя в місті визначали філософи.

Офіційне відкриття Конгресу відбулося в Акрополі в Одеоні Ірода Атичного. Як і тисячі років тому, в Афінському Акрополі в цей день виголошували філософські промови та лунала музика. Президент Конгресу Вільям МакБрайд (William L. McBride) у своєму виступі зазначив, що наша присутність у цьому надзвичайно історичному місці змушує усвідомити, наскільки давньою є історія людської думки, найвищі досягнення якої суттєвим чином визначає філософія. Саме тут найгостріше відчуваєш зв'язок філософії і з повсякденним життям, і з вічністю. МакБрайд згадав тему свого виступу на закритті попереднього Світового філософського конгресу в Сеулі 2008 року: «У напрямку майбутнього». Він зізнався, що мало хто вірить у те, що майбутнє щось визначає. Але воно, згідно з думкою американського філософа, наповнює філософію тим змістом, який робить її пошуком вічності та досконалості. Зв'язок філософії із вічністю надає їй того неповторного шарму, що притаманний усім філософіям — Сходу чи Заходу, Півдня чи Півночі. Важко уявити краще місце, де можна було б так гостро відчути цей шарм, як тут, в Афінах.

«Філософія як запит та спосіб життя» — так було сформульовано тему Конгресу. Президент грецького оргкомітету Конгресу Константинос Вудурис (Konstantinos I. Voudouris) у своєму зверненні до учасників конгресу сказав, що ця тема запрошує нас замислитись над питанням Сократа — «Як

потрібно жити?», дослідити різноманітність способів життя різних народів, підійти до філософії як мистецтва життя і виробити міцну й відповідальну позицію філософії, яка б утримувала гармонійний баланс між відстороненням філософії від поточного плину життя та її пристрасним захопленням проблемами сучасного глобального світу.

Тема Конгресу дістала уточнення у трьох його цілях. Перша мета полягала у дослідженні світових філософських традицій та порівнянні їхнього внеску й можливостей у процесі взаємного крос-культурного збагачення. Другу мету вбачали у такому визначенні завдань і функцій філософії у сучасному світі, що враховує досягнення сучасної науки, політичних, релігійних, соціальних, економічних і технологічних видів діяльності, різних культур і традицій. Зрештою, третя мета Конгресу — це посилення значення філософської рефлексії у публічному дискурсі глобальних проблем людства.

Що стосується виконання першої мети, то на Конгресі працювали численні секції, на засіданнях яких обговорювали філософські традиції Латинської Америки, Африки, Азії й Тихоокеанського регіону, Північної Америки та Європи, а також проблеми індійської, єврейської та російської філософії. Було б добре, якби на наступних світових філософських конгресах українські філософи презентували власну секцію. Адже український філософський досвід може бути цікавим не лише нам. Конгрес дає змогу оцінити власну традицію у контексті світової думки, а українська філософська спільнота гостро потребує такого спілкування. Моє повідомлення має на меті започаткувати цю справу. Обговорення ідеї секції української філософії на наступному конгресі можна було б здійснити на сторінках «Філософської думки».

Тему взаємодії філософських традицій було серед інших розглянуто на таких круглих столах, як «Взаємодія через переклад: діалоги між японською і континентальною філософією», «Китай і Греція — дві цивілізації в культурному діалозі», «Взаємодія католицької філософії і тайванської культури», «Вивчення цінностей: Схід і Захід», «Діалог Південь — Північ». Проблематика діалогу культур і традицій домінувала і на пленарних засіданнях. Цікавою, з огляду на таку настанову, стала лекція японського філософа Нобуру Нотомі (Noburu Notomi) «Платонівська ідея ідеального та її сприйняття у Східній Азії».

А завершилася робота конгресу лекціями, прочитаними під рубрикою «Схід — Захід» професорами Веншао Лі (Wenchao Li) з Китаю (який працює впродовж тривалого часу в Німеччині) та Ках-Кунг Шо (Kah-Kyung Cho) з Південної Кореї (який наразі працює у США). Напевне, для багатьох було несподівано дізнатися про палкий ентузіазм Ляйбніца щодо здійснення його проекту стосовно діалогу між китайською і європейською філософіями чи про лінгвістичні визначення філософування в Китаї. Такі лекції стали вже традиційними для роботи світових філософських конгресів. Їхній

зміст відображає дух та зусилля філософів з метою наведення мостів між східною і західною філософськими традиціями. Не випадково попередній XXII Конгрес відбувся в Сеулі, а наступний Світовий філософський конгрес заплановано провести в Пекіні 2018 року.

На конгресі було прочитано чотири визначні лекції (*endowed lectures*). Кожна з них мала свою рубрику, яка інформувала про актуальність певної проблематики для сучасного філософського дискурсу. Так, поряд з уже згаданою рубрикою «Схід — Захід» учасники конгресу почули кіркегорівську лекцію, присвячену 200-річному ювілею видатного філософа. Її було прочитано сучасним данським філософом Петером Кемпом (Peter Kemp), у минулому Президентом FISP. У цій лекції Кемп проаналізував Кіркегоріві концепти любові (через зіставлення християнського *agape* і античного *eros*), іронії (у значенні іронії як власної свободи, яка спроможна поставити під сумнів власну ідентичність, що, таким чином, полемізує з Гегелем, котрий пов'язував іронію з розвитком суспільства), індивіда і суспільства (у пошуках щастя не у політичному, а у поетичному житті — «Як жити поетично?»).

Також на конгресі прозвучала лекція, присвячена Ібн Рушду. Вона засвідчила, що проблема співвідношення віри і розуму все ще залишається актуальною для сучасної філософії. Цю лекцію під назвою «Чи є релігія перепоною правам людини?» прочитала дослідниця з Ізраїлю Анат Білетські (Anat Biletzki). Відома також як активна правозахисниця, Білетські обґрунтувала тезу про те, що принципові питання із прав людини не є сферою компетенції релігійної влади. Адже, на її думку, контекст божественного заповіту позбавляє сенсу поняття прав людини. Глибоке сприйняття божественної влади, що становить істинну релігійну вимогу, зумовлює зречення прав людини, бо такою є воля Бога. І якби ангелам, що були послані Богом, не вдалося окликнути «Авраам! Авраам!», то Авраам убив би Ісаака. Аналіз Білетські прав людини як суто секулярного феномена є цікавим з огляду на українські реалії, де представники церкви нерідко постають як головні експерти.

На конгресі очікували прослухати маймонідську лекцію, яку мав прочитати Умберто Еко. На жаль, хвороба перешкодила приїзду відомого філософа, а тому текст цієї лекції «Деякі зауваження стосовно нового реалізму» було озвучено не ним самим. Присвячена Мойсею Маймоніду, видатному єврейському філософу Середньовіччя, ця лекція засвідчила, що інтерес Еко до проблеми інтерпретації не згас. Головний зміст лекції полягав в обґрунтуванні позиції мінімального, або негативного реалізму, яку останнім часом Еко, за його словами, «вперто» захищав. Звернувшись до популярного нині дискурсу нового реалізму як критичної реакції на постмодерністську філософію, відомий філософ вказав на його непослідовність. Адже, згідно з Еко, постмодерністська філософія (що її, як він зі-

знався, ніколи добре не розумів), не маючи нічого спільного з постмодернізмом ні в літературі, ні в архітектурі, ніяк не позиціонує себе щодо питання реальності. Постмодерністська філософія — це радше кантіанство без гарантій трансцендентальних форм знань, зазначає філософ. Натомість її найрадикальніша форма — деконструкція — це типовий «американський товар, виготовлений за французькою ліцензією», зіронізував філософ.

Остаточню постмодерністську філософію Еко звів до відомої моделі Ніцше — немає фактів, є лише інтерпретації. А тому його полеміка з цією моделлю відбувалась радше з Ніцше, ніж з постмодерністами. Еко стверджує, що інтерпретації не є нескінченними і їх не здійснюють за нашою примхою. Сили, які чинять опір свавіллю інтерпретацій, він назвав жорстким осередком буття (*hard core of Being*). Тут ідеться, за словами Еко, про лінії опору (*lines of resistance*), які мусять стримувати герменевтичний дискурс. Ідея ліній опору, згідно з якою щось, що не залежить від наших інтерпретацій, кидає їм виклик та обмежує їх, репрезентує мінімальний, або негативний реалізм: факти частіше говорять нам, що ми помиляємось, ніж те, що ми маємо рацію. Буття для Еко — це не дорога з одностороннім рухом, а *мережа* багатосторонніх шляхів, якими можна подорожувати у різних напрямках, усвідомлюючи, що деякі з них можуть заводити у безвихідь. Відтак, гіпотези універсальних чи специфічних законів — це результат руху лише по одному з таких шляхів. Цікаво, що Еко показав спільність філософських позицій не лише Аквіната і Леніна (світ існує об'єктивно та незалежно від наших знань), але й останнього з постмодерністськими деконструктивістами (можна говорити все про все). Ідея старого реалізму, згідно з якою все трапляється, об'єднала в лекції Еко і томізм, і марксизм, і постмодернізм. Натомість перспективу дослідження мінімального, або негативного реалізму він вбачає у зверненні до філософії Пірса чи лінгвістики Єльмслева. Свій текст Еко завершив думкою про те, що існує щось таке, про що говорити є безглуздом.

Важливе завдання Конгресу полягало в актуалізації філософського підходу до розуміння глобальних питань, що стоять перед людством. Філософія глобалізації стала ключовою темою численних дискусій Конгресу. Ми живемо у світі невизначеностей та ризиків. Світ стрімко змінюється. Національні держави втрачають свої класичні визначення. Їхній суверенітет зазнає руйнації. Тривога є глобальною, адже стосується всіх країн, серед яких і Україна. Перспективи національних держав за доби глобалізму розглядали впродовж багатьох дискусій. Виступ на Почесній сесії «Космополітанізм» одного з найвпливовіших сучасних філософів Юргена Габермаса «Заклик до конституціалізації міжнародного права» значною мірою в zasadничив їхній зміст і став вагомою подією Конгресу.

Вчений наголосив, що захист національних держав від небезпеки розчинення в економіці глобальних транснаціональних корпорацій не стіль-

ки полягає у посиленні процесу ефективності демократії та верховенства права всередині національних держав, скільки стосується самих транснаціональних утворень. Габермас скептично висловився щодо феномена глобального управління (*Global Governance*). Він назвав його евфемізмом, що приховує недемократичний характер процесу інституціалізації міжнародних відносин, за яким ми спостерігаємо сьогодні. Для приборкання авторитарних тенденцій політичної влади на двох рівнях — нації та транснаціональних структур — необхідно здійснити «конституціалізацію міжнародного права», зазначив німецький філософ. Він переконував, що аналіз цього процесу допоможе виявити трансформації самої субстанції державної влади: з кінця Другої світової війни до сьогодні координація міжнародного права переходить до його кооперації. Висновок щодо космополітанізму, який матиме більше перспектив, ніж націоналізм, знайшов обґрунтування у виступі Габермаса.

Доля національних держав стала предметом презентацій на сесії «Відносини між національними, європейською і глобальною ідентичностями». Ця сесія була організована Радою з досліджень у сфері цінностей і філософії. Філософи з Румунії, Польщі, України, Болгарії говорили про культурний синтез, феномен відкритої особистості та трансформації колективної ідентичності після падіння комунізму. Цікавим сюжетом стало обговорення феномена регіональних ідентичностей як вияву множинності ідентичностей у постнаціональній державі та перспективи космополітанізму.

На Конгресі були реалізовані різні наукові формати проведення філософських заходів. Так, було проведено чотири пленарні засідання з таких тем: «Метод філософії», «Філософія і наука», «Філософія як практична мудрість» (доповідь «Філософія як етичний проект» на цьому засіданні зробив А. Гусейнов, директор Інституту філософії РАН) та «Філософія і публічне життя». А п'ять симпозіумів були присвячені спеціальним темам: «Філософія і релігія», «Мистецтво і культура», «Технології і довкілля», «Сучасні тенденції епістемології» та «Філософія у модерній і сучасній Греції». Натомість тематичних сесій було аж 75! Серед них багато таких, що презентують нові філософські напрямки, як то: «Філософія довкілля», «Філософія і медіа», «Філософія і усна традиція знань», «Філософія глобалізації», «Філософія спорту», «Філософія тіла», «Філософія когнітивних наук», «Декolonізаційний поворот у філософії», «Мислення у плоті: тілесна герменевтика», «Гумор як філософський спосіб життя», «Жінки-філософи і збагачення філософії» тощо.

Феномен міждисциплінарності, властивий сучасній науці, дістав відображення в роботі секцій із біоетики, філософії і психоаналізу, психології моралі, медичної етики тощо. Проблеми взаємозв'язку і взаємодії філософії і науки обговорювали на засіданнях секцій із філософії лінгвістики, філософії фізики, філософії математики, філософії неврології тощо.

Одвічне філософське питання про природу людини й місце її в цьому світі розглядали крізь призму сучасних соціально-культурних реалій і новітніх філософських ідей. «Які виклики глобального світу постають перед людиною і якими мають бути її відповіді?» — це питання визначило зміст багатьох обговорень. Так, секція «Від гуманізму до мета-, пост- і транс-гуманізму» була присвячена обговоренню новітніх версій у розумінні людської природи. Ідея відкритості та незавершеності людської природи у цьому дискурсі мала вирішальне значення. Виступи на секції показали, що зазначена ідея — це не вигадка сучасних філософів. У творах Платона, стоїків, а також Достоєвського йдеться про антропос, нову людину, або постлюдину.

У колі цієї проблематики розгорталася й дискусія на секції «Філософія тіла», на якій я презентувала свій виступ «“Рятівна вада” як онтологія людського тіла». Адже людська тілесність щонайкраще виявляє особливість людської природи в її онтологічній недовершеності, що набуває завершення у культурі. «Рятівна вада» — це те, що дає людській тілесності змогу визначати культуру й бути нею визначеною. Глобальна епоха — це не лише кардинальні зрушення світу, а й трансформація людської природи.

Учасники круглого столу «Зв'язок між людиною і твариною: теорія і практика», а також секцій «Філософія навколишнього середовища» і «Філософія природи» позначили контури нової концепції гуманізму, спрямованої на переосмислення гуманізму як однієї з провідних ідей доби Відродження і Просвітництва. Не принижуючи роль цієї ідеї у культурно-історичній та політичній історії людства, філософи стверджують необхідність ширшого тлумачення поняття гуманізму. Йдеться про важливість гуманного ставлення не тільки до людини, а й до всього, що її оточує. Це означає гармонію з кожною живою істотою, навколишнім середовищем, в якому ми живемо, природним світом, де існування організмів залежить від існування інших у межах екосистеми.

Необхідність звернення до освіти як засобу зміни світу й самої особистості обговорювали учасники секцій «Філософія освіти», «Філософія для дітей», «Навчання філософії», круглих столів «Захист і діалог, філософія дитячих забав, співів і танців», «Шанобливість і повчання як педагогічні схильності». Це коло ідей також не є новим, адже їхні витoki сягають традицій Платона. Давньогрецький філософ був одним з перших, хто розглянув освіту як ключ до побудови суспільства. Він вважав, що через відповідну освіту соціум може стати одним з найважливіших засобів формування гармонійних і справедливих людей. Спроби сучасних філософів концентрувалися навколо розуміння того, якою має бути освіта в сучасному світі. Різні думки зводилися до визнання того, що сучасна освіта покликана навчати навчатися і вчителів, і учнів, формувати креативне мислення, вміння розуміти та сприймати інших, бути відкритими, навчати діалогу.

Генеральний секретар FISP професор Лука Скарантино (Luca Scarpino) в одному з інтерв'ю зазначив: «Ми не повинні закривати себе для решти світу... Якщо ми закриваємо себе для світу, то ми перетворюємося на порожнє місце».

Для сучасної філософії характерним є посилення її практичної спрямованості. Конгрес в Афінах підтвердив це не лише змістом дискусій, а й формою організації заходів. Особливо цікавими в цьому розумінні виявилися спеціальні сесії. Їх проводили в історичних місцях, де знаходились Платонова Академія, Пнікс (місце зібрання стародавнього афінського парламенту) та ліцей Аристотеля. Проведення засідань у таких місцях посилює відчуття взаємозв'язку між життям і філософією, між минулим і теперішнім, між емоціями і думкою. Делегатам Конгресу було даровано унікальний шанс у своєму житті — відвідати ці пам'ятки не як туристи, а як реальні учасники філософських диспутів. Спів цікад, що іноді був гучнішим за мову лекторів, так само лунав упродовж роботи спеціальних сесій Конгресу, як і майже дві з половиною тисячі років тому, коли античні філософи міркували про те, як зробити людей щасливішими, а світ — більш справедливим.

Тема спеціальної сесії, що відбулася на місці Академії Платона, — «Актуальність грецької філософії наразі». Цікаво, що лекція італійського філософа Енріко Берті (Enrico Berti), прочитана там, була присвячена філософії Аристотеля, учня Платона. Відомо, що саме йому ми завдячуємо терміном «практична філософія». Вчення Аристотеля виявляє тісний зв'язок між філософією і реальністю. Ось чому активне звернення у виступах до філософської спадщини Аристотеля свідчить про практичний поворот у сучасній філософії.

На спеціальній сесії, проведеній на місці ліцею Аристотеля, відомі професори з Великобританії, Німеччини та Греції говорили про значущість аристотелівської філософії для сучасного мислення. Теодор Скалтсас (Theodore Scaltsas), шотландський професор, показав релевантність етики чеснот Аристотеля новітнім дослідженням поведінки людини. Як сучасна теорія «розширеного розуму», так і Аристотель визнають, що виховання моральних чеснот — це не лише тренування розуму, а й складний процес, що охоплює все людське існування. Ось чому моральне виховання не має результату, якщо його здійснюють прямолінійно, через напучування та повчання. Для формування моральної стратегії виховання людини потрібні різноманітні знання про неї, зокрема, знання про її мозок, тіло, про мотиви її поведінки, емоції, мислення тощо. Скалтсас зазначив, що виникнення сучасної емпіричної філософії є кроком назустріч філософії Аристотеля та виявленням практичної природи філософського знання. Багато спільного у сучасній філософській думці з уявленнями античного мислителя щодо важливості дотримання законів та інституціалі-

зації суспільства показала у своїй лекції німецька дослідниця Доротея Фреде (Dorothea Frede). А завершила роботу цієї секції лекція Костаса Калімітзиса (Kostas Kalimtzis) про значення дозвілля (*Schole*) та розуму (*Nous*) як способів життя. Ідея Аристотеля про те, що добре зорганізоване дозвілля є необхідною умовою для розвитку розуму, знаходила підтвердження в усій атмосфері Конгресу. Напружена та важка праця філософського розуму тут стала приємною і радісною подією життя.

Проблеми, розглядувані на Конгресі, та їх обговорення показали, що філософськи думати людство не розучилося. З'явилися нові підходи, концепти, проблеми, які не завжди мирно співіснують із тим, що зазвичай визначають як філософію. Але збереглась настанова античних філософів — перетворювати світ на предмет сталого інтересу для розуму. Сучасно мислити світ означає враховувати багатовимірність та плюральність сучасного світу, знаходити шляхи порозуміння між різними традиціями, усвідомлювати єдність та взаємозалежність процесів у сучасному суспільстві та міру відповідальності людини. Це потребує великої роботи.

ДЖЕРЕЛА

Гусерль Е. Криза європейського людства і філософія // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. Хрестоматія. — Київ: Ваклер, 1996.

XXIII World Congress of Philosophy. Philosophy as Inquiry and Way of Life. Programme. Athens 04-10 August 2013, University of Athens, School of Philosophy University Campus — Zografos, 2013.

Ольга Гомілко — доктор філософських наук, професор, старший науковий співробітник відділу філософії культури, етики, естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ. Царина наукових інтересів — філософія культури, філософська антропологія, філософія освіти.
